

När Tannhäuser gjorde skandal

Aristokratin som pöbel var vad som mötte Wagner när han satte upp TANNHÄUSER i Paris. Om denna brytningspunkt i musikhistorien berättar Lars Holger Holm i två artiklar.

År 1859 befann sig den då 46-åriga Richard Wagner än en gång i det förhatliga Paris. På grund av subversiva politiska åsikter och handlingar var han sedan 1848 bannlyst från sin hembygd Sachsen. Schweiz erbjöd honom alltjämt en fristad. Men även om han hade fått se TRISTAN OCH ISOLDE uppförd där, smällde en framgång i Paris naturligtvis högre. Wagner tyckte illa om att det förhöll sig på det sättet, men han kunde inte ändra på det.

SÄLEDES BEFANN HAN sig i Paris, ivrigt förberedd på det framförande av TANNHÄUSER som redan hade kostat honom så stora ansträngningar att få till stånd. Endast ett litet problem återstod att lösa före premiären. Publikens – och i synnerhet den lilla klick aristokratiska lebmän som stödde operan ekonomiskt, den så kallade Jockeyklubben – krävde att TANNHÄUSER i likhet med varje annan opera som uppfördes i Paris skulle innehålla en balett och att denna skulle dansas i andra akten. Det hör till att Jockeyklubbens medlemmar hade för vana att först under andra akten infinna sig i sina loger.

WAGNER VÅGRADE kategoriskt och hotade med att helt dra tillbaka verket. Efter massiv övertalning lyckades man få mästaren att gå med på att koreografera venusbergsmusiken så, att det som samtidigt tilldrog sig på scenen kunde tolkas som ett slags balett. Wagner lyckades nu övertyga sig själv om att det slags dans han iscensatte i själva verket var en mobilisering av "den mimande dansens alla resur-

Tannhäuser återvänder till Venusberget. Teckning av Aubrey Beardsley 1895.

ser, ett vilt, smäktande och förföriskt kaos i grupper och rörelser, som slutligen avlöses av en ohämad, översvämande glädje". Med andra ord, det här var ingen balett i de höga herrarnas smak, utan ett dramatiskt moment som utspelade sig parallellt med dramat i orkestern (den reviderade Parisversionen är också den av Wagner sedermera auktoriserade).

Naturligtvis blev premiären – som slutligen och efter sammanlagt 164 repetitioner ägde rum den 13 mars 1861 – ett tumult. Den utvecklades till en av de största och mest berömda skandalerna i hela teaterhistorien. Och alla var där: Napoleon III och kejsarinnan Eugénie, prinsessan Metternich (Wagners mecenat), hovfolk, aristokrater samt diplomater från alla länder. Dessutom hade Jockey-

klubben, som på förhand visste vad som väntade, avdelat en delegation för att från sina platser och från första akten bua och vissla så mycket som möjligt.

OVERTYREN FICK PASSERA utan protester, likaså backkanalen i Venusberget, men lagom till herdepojkens uppdykande i tredje scenen, kunde Jockeyklubbens medlemmar inte längre bärga sig utan började tuta i sina medhavda viselpipor. Valda delar av den övriga publiken, som ville ge operan en rimlig chans, tystade ned marodörerna. Men lugnet blev kortvarigt, snart utbröt larmet på nytt. Vänner av ordning försökte ånyo få tyst på bråkstakarna, men lyckades endast då och då i sitt uppsåt. På detta sätt fortgick kvällen och det märkligaste av allt var att dirigent, musiker

och sångare inte valde att avbryta framförandet.

Fem dagar senare, återigen i närvaro av kejsaren, ägde det andra framförandet rum. Denna gång var det inte längre bara kaos i publiken. Upplöppstämning rådde. Prinsessan Metternich, som lastades för verket, fick utstå sådana glapord och provokationer från publiken att hon för sin egen säkerhets skull mot slutet av andra akten tvingades lämna teatern.

TANNHÄUSER uppfördes därefter en tredje och sista gång. Nu utblev välvist såväl kejsaren som prinsessan Metternich och Wagner. Av ögonvittnen har tillställningen beskrivits som ett sannskylligt pandemium. Men inte heller denna gång avbröts framförandet definitivt, trots att de medverkande under de värsta anstorm-

Affischen från urpremiären av TANNHÄUSER.

ningarna ibland fick ta upp till 15 minuter långa ofrivilliga pauser innan de kunde fortsätta.

Ytligt sett hade de förnämde herrarna i Jockeyklubben segtrat. Men bland publiken hade nu dessbättre inte bara myfiska societetsmän och på spex benämnda dandies befunnit sig, där fanns dessutom några fransmän av större dignitet och andligen sett grövre kaliber.

OM ÄN KOMPOSITÖREN Hector Berlioz förnöjt gnuggade sina händer över att Wagner, som han rätteligen uppfattade som sin allvarligaste konkurrent, hade lidit ett svandande nederlag i den franska huvudstaden, så fanns det andra som vred sig i vända över den parisiska publikens ofattbara arrogans och ignorans.

En av dem var poeten och kritikern Charles Baudelaire, som redan under de tre konserter med utdrag ur Wagners verk som vintern 1860 föregick uppförandet av TANNHÄUSER fått upp vittringen på något som var honom själv egendomligt väsensbefryddat. Några dagar efter de skandalomsusade föreställningarna skrev han ett brev till Wagner själv. I april samma år följde hans essä "Richard Wagner och Tannhäuser i Paris". Om vad som står att läsa i dessa ber jag att få återvända i nästa artikel.

LARS HOLGER HOLM

Det räcker inte med attityd

Reportage

Thomas Friedman

The Lexus and the Olive Tree
Farrar Strauss & Giroux, 1999

Proffs på Mellanöstern är han, men inte ens en stjärnreporter kan göra något av globaliseringen, hävdar Elisabeth Braw Ricci.

I sin senaste bok, THE LEXUS AND THE OLIVE TREE, skriver Thomas Friedman att journalister har världens bästa yrke, för de kan vara "tourists with an attitude". Ordboken påstår att "attitude" betyder hållning eller inställning, men där finns också en arrogans. Friedman skriver faktiskt att det är härligt att vara en turist som går omkring och tycker.

Nu är Friedman ingen turist, han är utrikespolitisk krönikör på New York Times. Tidigare har han

varit Mellanösternkorrespondent för United Press och New York Times och diplomatisk korrespondent för samma tidning. Han började med att skicka väderrapporter från det krigshärjade Beirut. Det var omöjligt att få tag på officiella uppgifter, så han gissade.

"Vad tror du", frågade han någon libanesisk anställd på kontoret, "är det 35 grader ute?"

Det är det nog, instämde libanesen artigt och så sändes väderrapporten till tidningarna världen över.

FRIEDMANS RAPPORTER VAR annars inte så godtyckliga. Han blev en av världens främsta kännare av Mellanöstern. Boken om tiden där, klassikern FROM BEIRUT TO JERUSALEM, är späckad med talande iakttagelser. Han blev framgångsrik inte bara för att han talade arabiska utan för att han besatt en objektivitet som är få korrar förundnad.

Efternamnet skulle kunna få en tro att han var i Mellanöstern för att heja på sina trosbröder. Men

Friedman, som inte följer sin judiska identitet och friskt skojar med sin uppväxt i Minnesota – ingalunda någon judisk högborg – blev mannen som vann förtroende hos alla sidor. Inte sällan var han en nagel i ögat på Washington.

DEN AMERIKANSKA marininkärens insats i Libanon var ett fiasko eftersom varken uppgiften eller exitstrategin var klar (vi minns Bosnien). Detta rapporterade Friedman. Och han drev med de amerikanska trosbröder som anlade till Israel som naivt ivriga missionärer. Vad tron anbelangar så hade de nog, sanningen att säga, mer av den varan hemma i New York eller Kalifornien. I stället för mjölk och honung fann de i Israel ett ganska cyniskt land, där politiken fungerade på samma föga idealistiska sätt som hemma i USA.

En typisk Friedman-formulering är denna:

Fler palestinier skulle nu uppträda såna att de skulle vilja ha en

stat som liknade Israel – med en stark högsta domstol, försvar av medborgarnas rättigheter och verklig pressfrihet. Och fler och fler israeler säger nu att de skulle vilja ha en palestinsk stat som liknade Syrien – utan en riktig högsta domstol och utan försvar av medborgarnas rättigheter – så att Arafat slipper ha några betänkligheter när det gäller att sparka in palestinska dörrar klockan tre på natten för att hitta Hamas-terrorister.

Livet efter Mellanöstern kan inte bli annat än andefattigt. När Thomas Friedman flyttade hem och bosatte sig i en förort till Washington, tog han sig an globaliseringen. På detta område skulle han glänsa som "tourist with an attitude". Men det går inte att göra något av sådana fluffigheter från ett turistperspektiv, hur underhållande det än är.

THE LEXUS AND THE OLIVE TREE om Den Nya Frälsningsarmén (av vilka det som bekant är tretton på

dussinet i Mellanöstern) faller platt. Var finns den briljanta insikten, oräddheten?

Friedman hamnar på en synnerligen avsidig plats i Västafrika med en hög amerikansk tjänsteman och dennes afrikanska kolleger.

Plötsligt får en av dem ett samtal på sin mobiltelefon och lämnar över den till amerikanen: "Washington vill tala med dig."

Det får bli beviset för att globaliseringen grundläggande har förändrat världen. Men hur är det med alla de bönder och boskapsskötare som varken har mobiltelefon eller nöjet av Friedmans sällskap?

Kanske blir man trött på religionskonflikterna i trekröset Israel. Där har ju alla fel, så den nya väckelserörelsen, globaliseringen, känns fräschare.

Så föll den journalist som hade navigerat sig igenom minifaltet Mellanöstern offer för ett simpelt amerikansk-europeiskt modekoncept, som kommer att vara stendött om några år.

ELISABETH BRAW RICCI